

Kwaliteitswaaier: Effectief Onderwijs in Begrijpend Lezen

Samen aan effectief leesonderwijs werken

Kennistafel Effectief Leesonderwijs

Mirjam Snel

Kwaliteitswaaier: Effectief Onderwijs in Begrijpend Lezen

Samen aan effectief leesonderwijs werken

Deze kwaliteitswaaier bestaat uit kwaliteitskaarten voor leraren, leesdeskundigen, schoolleiders en bestuurders van het primair en het voortgezet onderwijs. Gebruik de kwaliteitswaaier om samen het leesonderwijs in begrijpend lezen op een hoger niveau te tillen.

Door de kwaliteitswaaier te gebruiken krijg je:

als leraar:

- zicht op de bouwstenen van effectief leesonderwijs;
- houvast bij het bieden van effectief leesonderwijs;

als leesdeskundige(n):

- zicht op de zes samenhangende activiteiten waarmee je als leesdeskundige bijdraagt aan effectief leesonderwijs op school.

als schoolleider:

- zicht op de vijf samenhangende activiteiten waarmee je als schoolleider bijdraagt aan effectief leesonderwijs op school.

als bestuurder:

- zicht op de drie samenhangende activiteiten waarmee je als bestuurder bijdraagt aan effectief leesonderwijs op school.

Inleiding

De afgelopen decennia is veel wetenschappelijke kennis ontwikkeld over effectief onderwijs in begrijpend lezen. Deze kennis wordt in het onderwijs nog niet voldoende benut. Zowel in het primair als in het voortgezet onderwijs nemen de leesprestaties van de leerlingen af en ook het leesplezier van de leerlingen wordt steeds minder.

Met dit gegeven als achtergrond is in 2020 de Kennistafel Effectief Leesonderwijs opgericht, een initiatief van de PO-Raad, VO-raad en het NRO, met als doel uitwisseling van kennis en inzichten over effectief leesonderwijs tot stand te brengen tussen wetenschappelijke onderzoekers van hogescholen en universiteiten, onderwijsexperts van kennisinstututen en professionals uit de praktijk.

Een van de doelen van de kennistafel is het verzamelen van kennis over effectief onderwijs in begrijpend lezen en het voor leraren toepasbaar maken van deze kennis. Zo is in 2021 een visie ontwikkeld op effectief leesonderwijs. Op basis van deze visie is gewerkt aan kwaliteitskaarten voor zowel de leraren, de leesdeskundige(n), de schoolleider en de bestuurder. Deze kaarten beschrijven wat effectief leesonderwijs betekent voor de vier verschillende rollen in het onderwijs.

De kwaliteitskaarten kunnen niet los van elkaar gezien worden. Juist het benutten van de verbinding tussen en de samenhang van de kaarten maakt leesonderwijs effectief. Het is de leraar die het leesonderwijs in de klas verzorgt, maar dat kan niet zonder de steun, het vertrouwen en de facilitering van de leesdeskundige(n), de schoolleider en het bestuur. De visie legt dan ook de nadruk op een gezamenlijke verantwoordelijkheid voor effectief leesonderwijs. We spreken daarom liever niet van losse kwaliteitskaarten, maar van samenhangende kaarten die gezamenlijk een 'kwaliteitswaaier' vormen, een kwaliteitswaaier voor effectief onderwijs in begrijpend lezen.

Kwaliteitswaaier effectief leesonderwijs

De kwaliteitswaaier is gebaseerd op recente literatuur over effectief onderwijs in begrijpend lezen (zie referenties). Deze referenties laten zien dat er veel consensus is over wat effectief leesonderwijs is en wat dat betekent voor het handelen van alle medewerkers binnen en buiten een school. De Kennistafel heeft deze inzichten uitgewerkt in een kwaliteitswaaier met kwaliteitskaarten voor de praktijk. De kwaliteitskaarten zijn bedoeld om de kern van effectief leesonderwijs in de praktijk compact en op hoofdlijnen in beeld te brengen. Voor meer concrete uitwerkingen van de kaarten verwijst de Kennistafel naar bestaande producten zoals aangegeven in de bronnen.

De kwaliteitswaaier kan zowel in het primair onderwijs (PO) als in het voortgezet onderwijs (VO) gebruikt worden. Alleen de implementatie van de waaier zal verschillend zijn. De verantwoordelijkheid voor het onderwijs aan een groep leerlingen in het PO is vaak bij een of twee leraren belegd. Hierdoor kan een belangrijk element van effectief leesonderwijs, het integreren van de leesdidactiek binnen het zaakvakonderwijs, door dezelfde leraar gedaan worden. In het VO worden de afzonderlijke vakken vaak door verschillende leraren gegeven, dat kan de uitvoering en afstemming complexer maken. Daarnaast kunnen in het VO de verschillende noodzakelijke elementen zoals die zijn beschreven in de kwaliteitswaaier anders zijn belegd. Om op een VO-school effectief leesonderwijs te verzorgen, is het van belang dat de leraren Nederlands en de leraren van de zaakvakken goed met elkaar samenwerken, niet alleen over bijvoorbeeld het inhoudelijk thema en de teksten die gelezen worden, maar ook over de didactiek die gehanteerd wordt.

Referenties

- Hoogeveen, M. (2018). *Het leesonderwijs in primair en voortgezet onderwijs: een stand van zaken en curriculaire aanbevelingen*. Enschede: SLO
- Houtveen, A.A.M. & Brokamp, S.K. (2017). *Doelgericht werken aan opbrengsten. Systematisch werken aan verbetering van het onderwijs bij aanvankelijk en voortgezet lezen*. Utrecht: Hogeschool Utrecht, Kenniscentrum Leren en Innoveren.
- Houtveen, A.A.M., A.E.H. Smits & Brokamp, S.K. (2017). *Werk aan groei in begrip. Handleiding bij het begrijpend leesproject DENK!*. Utrecht: Hogeschool Utrecht, Kenniscentrum Leren en Innoveren.
- Houtveen, A.A.M. & van Steensel, R.C.M. (red) (2022). *De zeven pijlers van onderwijs in begrijpend lezen*. Den Haag: Uitgeverij Eburon.
- Houtveen, A. A. M., van Steensel, R. C. M., & de la Rie, S. (2019). *De vele kanten van leesbegrip. Literatuurstudie naar onderwijs in begrijpend lezen in opdracht van het Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek en de Inspectie van het Onderwijs*. Den Haag: NRO.
- Onderwijskennis (2022). *Begrijpend lezen: samenhang tussen kennis, vaardigheden en context*. Geraadpleegd op 22 juni 2022. Van <https://www.onderwijskennis.nl/artikelen/begrijpend-lezen-samenhang-tussen-kennis-vaardigheden-en-context>
- Van den Branden, K, Van Keer, H en Ghesquière, P. (2019). *Sleutels voor effectief begrijpend lezen. Inspiratie voor een eigentijds didactiek in het basisonderwijs*. Brussel: Vlaamse Onderwijsraad.
- Van den Broek, P., et al. (2021). *Sturen op begrip: Effectief Leesonderwijs in Nederland*. Leiden: Universiteit Leiden.
- Van Koeven, E. & Smits, A. (2020). *Rijke taal, taaldidactiek voor het basisonderwijs*. Amsterdam: Boom Uitgevers.

Kwaliteitskaart Leraar

De rol van de leraar

Van een leraar die effectief onderwijs in begrijpend lezen geeft, wordt verwacht dat hij goed op de hoogte is van het leesbeleid van de school, expertise heeft over de leesontwikkeling van de leerlingen en over effectief leesonderwijs. De leraar stelt doelen, organiseert en voert effectief leesonderwijs uit in de klas (eventueel samen met een onderwijsassistent). Daarnaast doorloopt de leraar de kwaliteitscyclus op het niveau van de leerlingen en de groep en bespreekt de resultaten met de leesdeskundige van de school en met de ouders van de leerlingen. Vervolgens worden er nieuwe doelen geformuleerd, waardoor de kwaliteitscyclus opnieuw begint.

De kwaliteitskaart voor effectief leesonderwijs voor de leraar bestaat uit de volgende vier samenhangende bouwstenen:

1. Laat leerlingen een langere periode over hetzelfde kennisrijke brede thema lezen.
 - a. Geef de leerlingen een doel om te lezen.
2. Laat leerlingen gevarieerde teksten van goede kwaliteit lezen.
 - a. Motiveer leerlingen om te gaan lezen.
 - b. Leer leerlingen hoe ze begrip van een tekst kunnen monitoren, herstellen of kunnen versterken.
3. Laat leerlingen actief aan de slag gaan met teksten door erover te praten en te schrijven.
4. Verzamel gegevens over de leesontwikkeling en pas daar je onderwijs op aan.

Bouwsteen 1

Laat leerlingen een langere periode over hetzelfde kennisrijke brede thema lezen

1.1 Het belang van lezen over hetzelfde kennisrijke brede thema gedurende een langere periode

Leesbegrip is afhankelijk van kennis en woorden die je hebt over een bepaald onderwerp. Hoe meer iemand weet over een bepaald onderwerp, hoe gemakkelijker het is om een tekst te lezen, te begrijpen en te onthouden. Tijdens het verwerken van een tekst integreren lezers voortdurend informatie uit de tekst met hun achtergrondkennis. Op deze manier wordt nieuwe kennis geconstrueerd. Leraren kunnen dit proces ondersteunen door kennisontwikkeling (waaronder ook woordenschatontwikkeling) centraal te stellen in het leesonderwijs. Dat kan door leerlingen gedurende een langere periode (6-8 weken) te laten lezen, praten en schrijven over hetzelfde kennisrijke brede thema. Een kennisrijk breed thema is een thema dat minimaal de kennis die vastgelegd is in de kerndoelen aanbiedt, discussie uitlokt, het denken stimuleert en vanuit verschillende perspectieven kan worden benaderd.

1.2 Hoe doe je dat?

De leraar verzorgt lessen gedurende een langere periode over een breed kennisrijk thema en verbindt daar activiteiten aan, zoals het lezen van verschillende tekstsoorten (*zie bouwsteen 2*), praten over de teksten (*zie bouwsteen 3*), het voorlezen van een boek dat binnen het thema past (*zie bouwsteen 1*) en het geven van een schrijfo opdracht dat leesbegrip stimuleert (*zie bouwsteen 3*). Op deze manier bouwen de leerlingen expertise over het thema op.

De leraar kiest voor een betekenisvol thema dat verband houdt met één of meerdere zaakvakken (zoals geschiedenis en samenleving, aardrijkskunde of natuur en techniek) en dat vanuit meerdere perspectieven benaderd kan worden. Door deze verschillende perspectieven (die ingebracht worden door de leraar en/of de leerlingen), wordt de kennisontwikkeling verbreed en verdiept. De betrokkenheid en de motivatie worden verhoogd, door leerlingen zelf te laten bepalen waar ze zich verder in willen verdiepen en hoe ze de verworven kennis willen toepassen (*zie bouwsteen 2a*).

Voorbeelden kennisrijke brede thema's:

Wereldbevolking

perspectieven:

- migratie
- welvarende en minder welvarende landen
- dun- en dikbevolkte gebieden
- culturele, politieke, natuurlijke, staatkundige en taalgrenzen
- bevolkingsgroei

Processen van de aarde

perspectieven:

- opbouw van de aarde
- platentektoniek
- aardbevingen en vulkanen
- exogene krachten: verwering, erosie en afzetting

1.3 Meer weten over het lezen over hetzelfde kennisrijke brede thema gedurende een langere periode?

- Houtveen, A.A.M. (2018). *DENK! Werk aan groei in begrip. Onderbouwing, beschrijving en exploratie van de werkzaamheid van het begrijpend leesprogramma voor het basisonderwijs DENK!*. Kenniscentrum Leren & Innoveren, Hogeschool Utrecht.
- Koeven, E. van & Smits, A. (2020). *Rijke taal, taaldidactiek voor het basisonderwijs*. Amsterdam Boom Uitgevers (hoofdstuk 3 & 6).
- Ros, B., Gelderen, A. van, Glopper, K. de, Steensel, R. van (2021) *Leer ze lezen. Praktische inzichten uit onderzoek voor leraren basisonderwijs*. Meppel: Ten Brink Uitgevers (hoofdstuk 10, 11 & 17).
- Steeg, M. van der (2020). *Leerlijnen voor het basisonderwijs*. NieuwLeren.
- Lezeninhetpo. *Hoe werk je vakoverstijgend aan leesbegrip en kennisopbouw?* Geraadpleegd op 10 november 2022 van <https://www.lezeninhetpo.nl/bouwsteen/hoe-werk-je-vakoverstijgend-aan-leesbegrip-en-kennisopbouw/?id=845>

Bouwsteen 1a

Geef de leerlingen een doel om te lezen

1a.1 Het belang van een leesdoel

Lezen is een doelgerichte activiteit waarbij de inhoud centraal staat (*zie bouwsteen 2b*). Iemand leest bijvoorbeeld de krant, een brochure of informatieboek om kennis en informatie te verwerven of iemand leest een roman om zich te ontspannen.

1a.2 Hoe doe je dat?

De leraar verzorgt lessen gedurende een langere periode over een breed kennisrijk thema (*zie bouwsteen 1*). De inhoud van het thema is zo gekozen dat het de nieuwsgierigheid van de leerlingen prikkelt, waardoor er vragen ontstaan. Deze vragen geven de leerlingen een doel om te lezen. De leerlingen willen bijvoorbeeld weten hoe iets zit (bv drinken vissen water? Of waarom wordt een regenworm een regenworm genoemd?), wat verschillende teksten erover zeggen of wat ze er zelf van vinden?

Door verschillende teksten te lezen, met elkaar te vergelijken en over de inhoud in gesprek te gaan, ontstaan er nieuwe vragen en nieuwe leesdoelen waardoor de leerlingen nog meer gaan lezen.

1a.3 Meer weten over de noodzaak om te lezen?

- Houtveen, A.A.M. (2018). *DENK! Werk aan groei in begrip. Onderbouwing, beschrijving en exploratie van de werkzaamheid van het begrijpend leesprogramma voor het basisonderwijs DENK!*. Utrecht: Kenniscentrum Leren & Innoveren, Hogeschool Utrecht.

Bouwsteen 2

Laat leerlingen gevarieerde teksten van goede kwaliteit lezen

2.1 Het belang van het lezen van gevarieerde teksten van goede kwaliteit

Omdat teksten veel rijker zijn aan woordenschat dan mondelinge taal, is het van belang dat leerlingen gevarieerde teksten lezen van goede kwaliteit. Op deze manier wordt de taal- en denkontwikkeling en het ontwikkelen van kennis over een bepaald onderwerp bij leerlingen gestimuleerd. Verarmde teksten (teksten met eenvoudige zinnen zonder verbindingswoorden) zijn moeilijker te lezen, omdat het opsommende karakter van deze teksten het werkgeheugen overbelast. Leerlingen moeten tijdens het lezen van verarmde teksten zelf meer inferenties maken, dat wil zeggen dat ze zelf verbanden moeten leggen tussen zinnen en tekstgedeelten, waardoor het lastiger is om goed tot begrip te komen.

2.2 Hoe doe je dat?

Laat leerlingen gevarieerde (digitale) teksten van goede kwaliteit lezen die passen bij het thema waarin de klas zich gedurende een langere periode verdiept (zie *bouwsteen 1*). Op deze manier wordt de context steeds bekender voor de leerlingen, waardoor nieuwe woorden gemakkelijker geleerd worden. De leerlingen bouwen kennis over dit thema op die hen in staat stelt, steeds complexere teksten met meer laagfrequente woorden over dit thema te lezen (zie *bouwsteen 1*).

Teksten van goede kwaliteit zijn gevarieerd (verschillende genres met verschillende tekststructuren), authentiek (met rijke natuurlijke taal en waarin leerlingen zelf niet te veel inferenties hoeven te maken) en hebben een rijke inhoud (waaruit leerlingen nieuwe kennis kunnen opdoen en nieuwe infrequente woorden kunnen leren).

De leraar laat de leerlingen dezelfde tekst (van een hoog niveau) lezen, ongeacht de leesniveaus van de verschillende leerlingen. De leraar bevordert de begripsprocessen door te scaffolden (door bijvoorbeeld een filmpje te tonen en te bespreken), te modelleren (door bijvoorbeeld hardop begripsvragen over de inhoud van een tekst te stellen en te beantwoorden), door teksten (samen) te (laten) bespreken en het geven van schrijfp opdrachten (zie *bouwsteen 3*). De website www.rijketeksten.org kan leraren helpen om teksten van goede kwaliteit te definiëren en te vinden. Maar, ook internet, de krant en de plaatselijke bibliotheek kan hulp bieden, door voor een school boeken (fictie en non-fictie) over een bepaald thema te selecteren.

2.3 Meer weten over gevarieerde teksten van goede kwaliteit?

- Koeven, E. van & Smits, A. (2020). *Rijke taal, taaldidactiek voor het basisonderwijs*. Amsterdam: Boom Uitgevers (hoofdstuk 4).
- Mortel, K. van de & Ballering, C. (2014). *Verdiepend lezen. Leerlingen begeleiden bij het begrijpend lezen van complexe teksten*. Amersfoort: CPS (deel 2).
- Houtveen, T. & Steensel, R. van (2022). *De zeven pijlers van onderwijs in begrijpend lezen*. Utrecht: Eburon (hoofdstuk 10).
- Website: www.rijketeksten.org
- Website: www.lezeninhetpo.nl
- Website: Geletterdheid en schoolsucces: Woordenschatuitbreiding. Geraadpleegd op 11 november 22 van <http://geletterdheidschoolsucces.blogspot.com/2013/06/woordenschatuitbreiding.html>
- Website: Geletterdheid en schoolsucces: Woordenschat vergroten door taalrijk leesonderwijs. Geraadpleegd op 11 november 2022 van <http://geletterdheidschoolsucces.blogspot.com/2014/01/woordenschat-vergroten-door-taalrijk.html>

Bouwsteen 2a

Motiveer leerlingen om te gaan lezen

2a.1 Het belang van leesmotivatie

Er is een wederkerige relatie tussen leesvaardigheid en leesmotivatie. Dit betekent dat gemotiveerde leerlingen vaker lezen en vaker lezen leidt tot betere leesvaardigheid. Die betere leesvaardigheid zorgt weer voor meer zelfvertrouwen en meer zelfvertrouwen stimuleert de leesmotivatie. Dit impliceert dat het in het leesonderwijs belangrijk is om zowel aan de leesvaardigheid als aan de leesmotivatie te werken.

2a.2 Hoe doe je dat?

Om de leesmotivatie te verhogen is het van belang dat er gedurende een langere tijd aan een aantrekkelijk thema wordt gewerkt (*zie bouwsteen 1*), er een motiverende leesomgeving is (inclusief een aantrekkelijk en uitdagend aanbod van teksten: *zie bouwsteen 2*) en dat leraren goed op de hoogte zijn van jeugdliteratuur, zodat zij boeken kunnen selecteren (om bijvoorbeeld voor te lezen), boeken enthousiast kunnen promoten en leerlingen adequaat kunnen helpen bij hun boekkeuze. De leesconsulent kan de leraar hierbij ondersteunen.

Uit onderzoek blijkt dat de volgende interventies om de leesmotivatie te verhogen effectief zijn:

- Ondersteun de autonomie van de leerlingen, door leerlingen zelf boeken (op of boven het instructieniveau) te laten kiezen, ruimte te geven voor vrij lezen of door de leerlingen zelf te laten bepalen hoe ze een boek willen verwerken of verdiepen (bijvoorbeeld door het maken van een vlog over het boek, het schrijven van een brief aan de hoofdpersoon of het maken van een boekendoos).
- Spreek de sociale verbondenheid aan, door leerlingen samen hetzelfde boek te laten lezen en daarover in gesprek te laten gaan, hen boeken aan elkaar te laten promoten en te investeren in de leerkracht-leerlingrelatie.
- Bevorder het competentiegevoel, door leerlingen succeservaringen op te laten doen en ze positieve feedback te geven over bijvoorbeeld het aantal boeken dat ze al hebben gelezen.
- Spreek de interesses van de leerlingen aan, door boeken te promoten die dicht bij de interesses van de leerlingen liggen. De websites www.jeugdbibliotheek.nl of www.boekenzoeker.be kunnen daar goed bij gebruikt worden.
- Stel samen met de leerlingen concrete leesdoelen op en geeft positieve feedback op hun individuele ontwikkeling (*zie bouwsteen 4*).

2a.3 Meer weten over leesmotivatie?

- Berenst, J., Faasse, S., Herder, A., & Pulles, M. (2016). *Meer dan lezen. Over geletterdheid, geletterheidsontwikkeling en leesonderwijs*. Assen: Van Gorcum (hoofdstuk 2).
- Nielen, T. & Bus, A. (2016). *Onwillige lezers. Onderzoek naar redenen en oplossingen*. Stichting lezen Reeks dl 26. Delft: Eburon.
- Ros, B., Gelderen, A. van, Glopper, K. de, Steensel, R. van (2021) *Leer ze lezen. Praktische inzichten uit onderzoek voor leraren basisonderwijs*. Meppel: Ten Brink Uitgevers (hoofdstuk 16 t/m 20).
- Stichting Lezen (2021) Leesmotivatie onder de loep. Inzichten uit wetenschappelijk onderzoek. Geraadpleegd op 14 november 2022 <https://www.lezen.nl/nieuws/nieuwe-onderzoekpublicatie-stichting-lezen-leesmotivatie-onder-de-loep/>
- Website: www.lezeninhetpo.nl
- Website: www.jeugdbibliotheek.nl
- Website: www.boekenzoeker.be

Bouwsteen 2b

Leer leerlingen hoe ze begrip van een tekst kunnen monitoren, herstellen of kunnen versterken.

2b.1 Het belang van begrip kunnen monitoren, herstellen of versterken.

We lezen altijd met een bepaald doel, zoals het beantwoorden van een vraag, het verzamelen van kennis of om te begrijpen hoe een apparaat werkt (zie bouwsteen 1a). De focus op dat doel bepaalt de leesaanpak. Als tijdens het lezen begrip niet automatisch tot stand komt of wanneer lezers een beslissing moeten nemen over hoe ze een bepaalde leestaak moeten aanpakken, zetten lezers leesstrategieën in. Leesstrategieën zijn mentale hulpmiddelen (zoals het activeren van relevante achtergrondkennis, samenvatten, of het onderstrepen van kernbegrippen) die een lezer bewust gebruikt om begrip van een tekst te monitoren, te herstellen of te versterken. Leerlingen moeten leren welke strategieën ze kunnen toepassen en hoe, waarom en wanneer ze die kunnen gebruiken, en hoe die strategieën bijdragen aan begrip.

2b.2 Hoe doe je dat?

Wanneer tekstbegrip niet automatisch tot stand komt, is expliciete instructie nodig om tot beter tekstbegrip te komen. Expliciete strategie-instructie bestaat uit de volgende vijf stappen die gericht zijn op de geleidelijke overdracht van verantwoordelijkheid van de leraar naar de leerlingen:

Stap 1 'Relevantie': bij deze stap krijgen leerlingen zicht op zowel de redenen waarom strategieën belangrijk zijn, als op de rol die ze kunnen spelen tijdens het leesproces en voor dat wat het ze oplevert.

Stap 2 'Expliciteren': bij deze stap wordt benoemd hoe, wanneer en waarom een strategie kan worden toegepast.

Stap 3 'Modelleren': bij deze stap wordt hardop denkend gedemonstreerd hoe een strategie effectief kan worden ingezet tijdens het leesproces.

Stap 4 'Begeleid inoefenen': tijdens het begeleid inoefenen van de strategieën biedt de leraar ondersteuning waar nodig. Deze ondersteuning wordt geleidelijk afgebouwd, afgestemd op de specifieke lezersbehoeften. De leerlingen worden aangemoedigd om de leesstrategieën steeds meer zelfstandig toe te passen, te internaliseren en te automatiseren.

Stap 5 'Transfer': de leerlingen maken een transfer van de geautomatiseerde strategieën naar andere contexten en teksten en leren op het juiste moment de gepaste strategie te selecteren uit hun geleerde repertoire.

2b.3 Meer weten over het monitoren, herstellen of versterken van tekstbegrip?

- Förrer, M. & Mortel, K. van de (2016). *Lezen... denken... begrijpen! Handboek begrijpend luisteren en lezen in het basisonderwijs*. Amersfoort: CPS (hoofdstuk 3).
- Houtveen, T. & Steensel, R. van (2022). *De zeven pijlers van onderwijs in begrijpend lezen*. Utrecht: Eburon (hoofdstuk 5).
- Koeven, E. van & Smits, A. (2020). *Rijke taal, taaldidactiek voor het basisonderwijs*. Amsterdam: Boom Uitgevers (hoofdstuk 6).
- Mortel, K. van de & Ballering, C. (2014). *Verdiepend lezen. Leerlingen begeleiden bij het begrijpend lezen van complexe teksten*. Amersfoort: CPS (deel 3).
- Ros, B., Gelderen, A. van, Glopper, K. de, Steensel, R. van (2021) *Leer ze lezen. Praktische inzichten uit onderzoek voor leraren basisonderwijs*. Meppel: Ten Brink Uitgevers (hoofdstuk 12).
- SLO (2021) Praktijkaart bij de interventie 'Technieken voor begrijpend lezen'. Geraadpleegd op 14 november 2022 van <https://www.slo.nl/@19261/praktijkaart-interventie-technieken>

Bouwsteen 3

Laat leerlingen actief aan de slag gaan met teksten door erover te praten en te schrijven

3.1 Het belang van praten en schrijven over dat wat gelezen is.

Wanneer leerlingen de inhoud van teksten actief bewerken of verwerken door erover te praten en te schrijven, zet dat aan tot diepgaand lezen. Door gesprekken en schrijfactiviteiten moeten leerlingen nadenken, reflecteren en communiceren over hun eigen beelden en interpretaties van de tekst. Dit stimuleert het leesbegrip.

3.2 Hoe doe je dat?

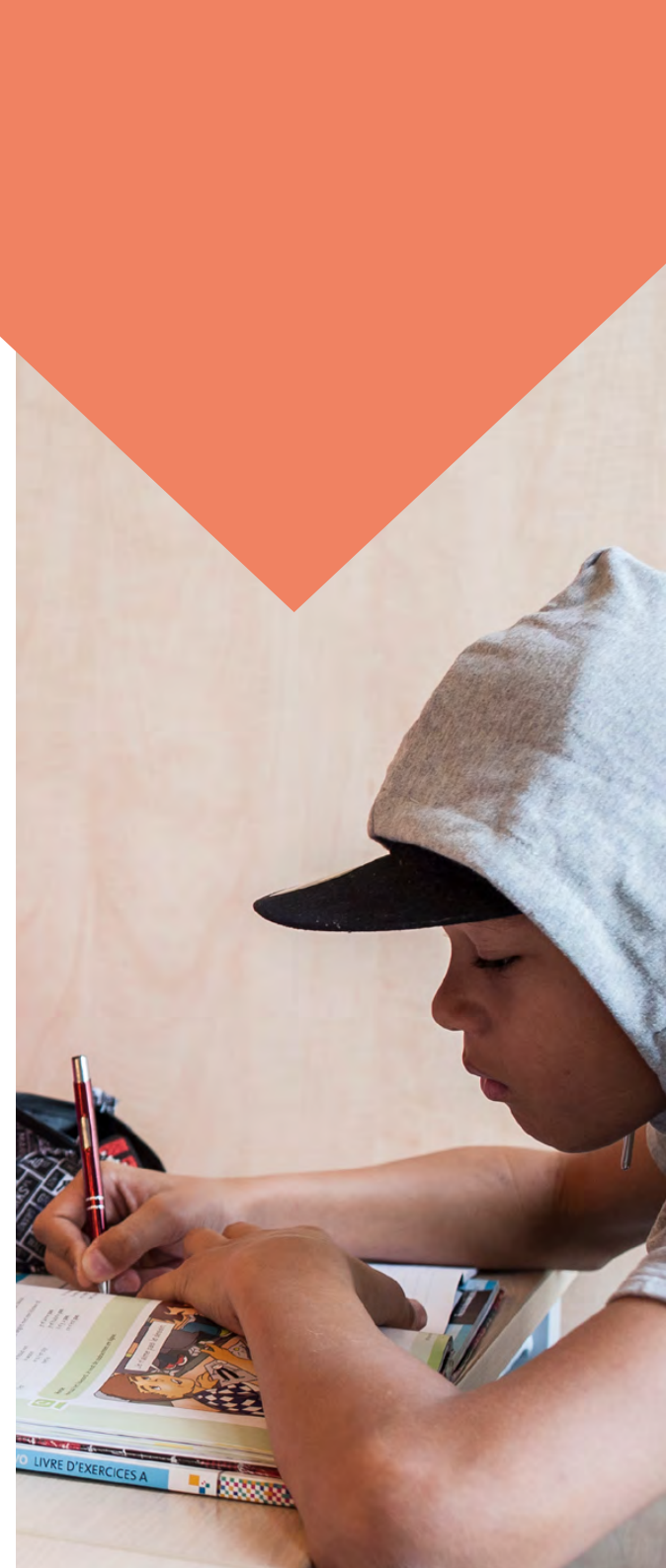
Voer gesprekken over teksten en geef leerlingen schrijfopdrachten die het denken over teksten stimuleren.

Gesprek: Stel tijdens het gesprek authentieke en open vragen die het hogere-orde denken stimuleren. Vragen die de leerlingen kritisch na laten denken over de tekst en die het gezamenlijk redeneren stimuleren. Laat de leerlingen die redeneringen ondersteunen door ze aan te moedigen gebruik te maken van informatie uit de tekst. Stel bijvoorbeeld vragen over:

- **Verbanden:** Welke tegenstellingen zie jij in de tekst(en)?
- **Afleidingen:** Hoe verklaar je dat...?
- **Opinies:** Waar lees je de mening van de schrijver in de tekst en wat vind je daar zelf van?
- **Argumenten:** Welke keuze zou jij maken en waarom?
- **Literaire beleving:** Hoe heb jij het verhaal ervaren?

Schrijven: Het is belangrijk dat leerlingen schrijfopdrachten krijgen waarbij ze gelezen teksten actief moeten verwerken. Voorbeelden van effectieve schrijfopdrachten zijn:

- Een tekst schrijven, met daarin een persoonlijke reactie op of uitleg, analyse, interpretatie of toepassing van de gelezen tekst(en).
- Het in eigen woorden weergeven van de tekst (samenvatten).
- Het maken van een schema over de inhoud (vendiagram, relatieschema of woordweb).

3.3 Meer weten over actief verwerken van tekst?

- Cornelissen, G. (2019). *Literaire gesprekken in de klas*. Amsterdam: Stichting lezen.
- Houtveen, T. & Steensel, R. van (2022). *De zeven pijlers van onderwijs in begrijpend lezen*. Utrecht: Eburon (hoofdstuk 7).
- Koeven, E. van & Smits, A. (2020). *Rijke taal, taaldidactiek voor het basisonderwijs*. Amsterdam: Boom Uitgevers (hoofdstuk 7).
- Mortel, K. van de & Förner, M. (2013). *Grip op leesbegrip. Toetsen en evalueren van begrijpend luisteren en begrijpend lezen*. CPS Uitgeverij.

Bouwsteen 4

Verzamel gegevens over de leesontwikkeling en pas daar het onderwijs op aan

4.1 Het belang van gegevens verzamelen over de leesontwikkeling en het onderwijs daarop aanpassen

Om er tijdig achter te komen wat leerlingen hebben opgestoken van het onderwijs in begrijpend lezen, is het cruciaal dat leraren gegevens over de leesontwikkeling verzamelen. Op basis van deze gegevens kan een leraar besluiten nemen over het aanbod en de instructie, zodat iedere leerling leert lezen met begrip.

Om de mate van leesbegrip bij de leerlingen vast te kunnen stellen, verzamelt de leraar gegevens over:

- het begrip van de leerling over het gelezen onderwerp.
- de aspecten die bijdragen aan leesbegrip, zoals de mate van vloeiend lezen, de leesmotivatie of eventueel het gebruik van leesstrategieën om beter tot begrip te komen.

4.2 Hoe doe je dat?

Om bruikbare informatie te verzamelen over het leesbegrip van de leerlingen, is het belangrijk dat de leerkracht informatie verzamelt waarmee die een goed beeld krijgt van de leerlingen. Op basis van deze informatie bepaalt de leraar (eventueel samen met de leesdeskundige(n) van de school) wat dat betekent voor zijn didactisch handelen. De leraar kan dit doen door gegevens te verzamelen tijdens een leesles en na een lessenreeks.

Gegevens verzamelen tijdens een leesles:

Tijdens een leesles vraagt de leraar zich af “Waar staan de leerlingen nu?” Een leraar stelt deze vraag om te achterhalen of de in de les beoogde leerstappen/doelen over leesbegrip zijn behaald. Zo kan een leraar zich bijvoorbeeld afvragen of de leerlingen in staat zijn om de inhoud van twee teksten met elkaar te vergelijken of dat de leerlingen op basis van verschillende teksten een mening kunnen vormen. Dit doet de leraar door vragen te stellen, door opdrachten te geven, door te observeren en in gesprek te gaan met de leerlingen. Op basis van de interpretaties van de verschillende opgehaalde informatie (dat wat de leerlingen laten zien) bepaalt de leraar wat een passende vervolgstap is. Zo kan een leraar bijvoorbeeld feedback geven, iets nog een keer uitleggen, iets voordoen, of misschien iets herhalen. De leraar geeft de leerlingen vervolgens een nieuwe opdracht en vraag, om te achterhalen of leerlingen weer een stap verder zijn gekomen in hun leesbegrip.

Gegevens verzamelen na een lessenreeks

Na een lessenreeks, waarin onder begeleiding geoefend is (om een bepaald doel te bereiken), bepaalt de leraar de mate waarin de leerlingen zelfstandig tot leesbegrip kunnen komen. De complexiteit van leesbegrip vraagt om het verzamelen van verschillende gegevens over het begrijpen van een geschreven tekst, het nadenken (reflecteren en evalueren) over een tekst, het ontwikkelen en interpreteren van betekenis en het gebruik

maken van de betekenis (naargelang het type tekst, het doel en de situatie). Dit kan een leraar doen door toetsen in te zetten, het voeren van gesprekjes over het gelezen onderwerp en over aspecten die bijdragen aan leesbegrip (zoals de leesmotivatie of de mate dat een leerling in staat is om zijn eigen leesbegrip te versterken), of door de leerlingen een schrijfpodricht te geven waarbij een leerling meerdere teksten over een bepaald onderwerp leest en open vragen moet beantwoorden; open vragen waarin de leerlingen informatie uit de tekst moeten halen, informatie moeten integreren, een standpunt in moeten nemen of waarin de leerlingen dat wat ze gelezen hebben moeten toepassen in een nieuwe situatie.

Op basis van de verzamelde gegevens past de leraar (eventueel in overleg met de leesdeskundige(n) van de school) zijn onderwijs aan en geeft, in de heterogene setting, extra begeleiding aan de leerlingen die dat nodig hebben. Dit betekent dat de leraar de leerling niet indeelt op niveau, maar dat ook de leerlingen die moeite hebben om een tekst te begrijpen meedoen met de klassikale les, met gepaste ondersteuning. Deze ondersteuning kan de leraar doen door bijvoorbeeld extra aandacht te schenken aan het monitoren van het eigen leesbegrip, informatie te geven over tekststructuren, luisterboeken in te zetten, achtergrondkennis bij te brengen of door de leestijd uit te breiden. Ook het pre-teachen van de tekst is een vorm van ondersteuning die ervoor zorgt dat de leerling mee kan doen met de leeslessen.

4.3 Meer weten over monitoren van leesontwikkeling?

- Berenst, J., Faasse, S., Herder, A., & Pulles, M. (2016). *Meer dan lezen. Over geletterdheid, geletterheidsontwikkeling en leesonderwijs*. Assen: Van Gorcum (hoofdstuk 10).
- Förrer, M. & Mortel, K. van de (2016). *Lezen... denken... begrijpen! Handboek begrijpend luisteren en lezen in het basisonderwijs*. Amersfoort: CPS (hoofdstuk 6).
- Houtveen, T. & Steensel, R. van (2022). *De zeven pijlers van onderwijs in begrijpend lezen*. Utrecht: Eburon (hoofdstuk 9).
- Koeven, E. van & Smits, A. (2020). *Rijke taal, taaldidactiek voor het basisonderwijs*. Amsterdam: Boom Uitgevers (hoofdstuk 6).
- Website: www.lezeninhetpo.nl
- De leesontwikkeling monitoren en evalueren. Geraadpleegd op 11 november 2022 van <https://www.lezeninhetpo.nl/leesontwikkeling-monitoren-en-evalueren/>

Kwaliteitskaart Leesdeskundige(n)

De rol van de leesdeskundige(n)

Een leesdeskundige die bijdraagt aan effectief leesonderwijs heeft veel expertise over de leesontwikkeling van leerlingen en over effectief leesonderwijs (curriculum, didactiek, toetsing en differentiatie). De leesdeskundige ondersteunt (startende) leraren bij het uitvoeren van de leesdidactiek, bewaakt de kwaliteitscyclus en is verantwoordelijk voor een inspirerende leesomgeving. De taken van de leesdeskundige kunnen eventueel ook verdeeld worden onder meerdere ervaren teamleden (zoals een expert-leraar, een intern begeleider en een leesconsulent). Om bij te dragen aan effectief leesonderwijs is het van belang dat de leesdeskundige zich richt op zes samenhangende activiteiten:

De leesdeskundige(n)

1. Formuleert met inbreng van het team samen met de schoolleider een schoolspecifiek leesbeleid dat beschreven wordt in het schoolplan. Het leesbeleid bestaat uit de volgende onderdelen:
 - een gedeelde visie op effectief leesonderwijs, waaronder een doorgaand curriculum, effectieve didactiek, toetsing en een visie op differentiatie;
 - ambities en doelen (op de korte, middellange en lange termijn) voor de leesprestaties van de leerlingen in de groepen, het pedagogisch didactisch handelen van de leraren en de leesomgeving;

- plannen en activiteiten om het leesonderwijs te verbeteren (zoals bijvoorbeeld de samenwerking met de bibliotheek, coaching of professionalisering);
 - belegde verantwoordelijkheden binnen de school (zoals het vaststellen van de toetsmomenten, lesobservaties en het organiseren van groepsbesprekingen).
2. Verzamelt de door leerkracht opgehaalde gegevens over de leesontwikkeling van de leerlingen (zie *bouwsteen 4*), het pedagogisch didactisch handelen van de leraren (door gesprekken en observaties) en de leesomgeving (zie: www.debibliotheekopschool.nl).
 3. De verzamelde gegevens (leesprestaties van de leerlingen, het pedagogisch didactisch handelen van de leraar en de leesomgeving) worden samen met de leraren geanalyseerd en besproken:
 - Wat valt ons op? Wat gaat al goed en wat zijn aandachtspunten?
 - Welke (nieuwe) doelen en interventies formuleren we?
 - Wat is er nodig om de interventies goed uit te kunnen voeren?
 - Welke afspraken maken we?De bevindingen, behoeften en afspraken worden met de schoolleider gedeeld.
 4. Begeleidt en coacht leraren bij het ontwikkelen van hun vakmanschap door bijvoorbeeld observaties in de klas,

het voeren van gesprekken, meedenken, tips te geven of door samen lessen voor te bereiden.

5. Is (in samenwerking met de bibliotheek) verantwoordelijk voor een inspirerende leesomgeving en leesactiviteiten op schoolniveau zoals bijvoorbeeld:
 - Schoolbibliotheek
 - Kinderboekenweek
 - Voorleeswedstrijd
 - Schrijvers op school
6. Betreft, samen met de schoolleider en de leraren, de ouders bij het leesonderwijs en bij de leesontwikkeling van de leerlingen door bijvoorbeeld:
 - het organiseren van (en eventueel participeren aan) voortgangsgesprekken, waarin ouders geïnformeerd worden over de leesontwikkeling van hun kind en afgestemd wordt hoe deze (samen) beïnvloed kan worden;
 - samen met ouders te bespreken hoe zij de leesontwikkeling thuis kunnen stimuleren door bijvoorbeeld thuis voor te lezen (in de eigen taal), het bezoeken van een bibliotheek en boekenwinkels, zelf veel te lezen, het hebben van een rijke boekencollectie en te praten over boeken;
 - ouders uit te nodigen voor thema-avonden over lezen, voor een tentoonstelling waarin de leerlingen hun werk presenteren over hun opgedane kennis of ouders te betrekken bij excursies naar de bibliotheek of bijvoorbeeld het kinderboekenmuseum;
 - ouders informeren over de VoorleesExpress.

Kwaliteitskaart Schoolleider

De rol van de schoolleider

Een schoolleider die bijdraagt aan effectief onderwijs in begrijpend lezen op de school, waarborgt en stimuleert de kwaliteit van het leesonderwijs. Dit doet een schoolleider door voor een gedeelde visie op het leesonderwijs te zorgen en deze te vertalen in concrete (eind)doelen en schoolactiviteiten. Daarnaast weet de schoolleider hoe gegevens (over het leesonderwijs en de leesprestaties van de leerlingen) gebruikt kunnen worden voor de ontwikkeling van het leesonderwijs en het verhogen van de leesprestaties van de leerlingen.

De schoolleider creëert een professionele cultuur en stimuleert leraren en andere medewerkers om zich te ontwikkelen en hun kwaliteiten en talenten in te zetten (zoals bijvoorbeeld het coachen van andere leraren of het ontwerpen van lesactiviteiten).

De schoolleider draagt bij aan effectief leesonderwijs door zich te richten op de volgende samenhangende activiteiten:

De schoolleider:

1. Stelt effectief leesonderwijs als prioriteit (focust) en laat dit terugkomen in het beleid, doelen en activiteiten (zoals het agenderen van het leesonderwijs tijdens (team) vergaderingen).

2. Is verantwoordelijk voor een schoolspecifiek leesbeleid dat beschreven wordt in het schoolplan. Het leesbeleid wordt met inbreng van het team samen met de leesdeskundige(n) opgesteld en bestaat uit de volgende samenhangende onderdelen:
 - een gedeelde visie op effectief leesonderwijs, waaronder een doorgaand curriculum, effectieve didactiek, toetsing en een visie op differentiatie;
 - ambities en doelen (op de korte, middellange en lange termijn) voor de leesprestaties van de leerlingen in de groepen, het pedagogisch didactisch handelen van de leraren en de leesomgeving;
 - plannen en activiteiten om het leesonderwijs te verbeteren (zoals samenwerking met de bibliotheek, coaching of professionalisering);
 - belegde verantwoordelijkheden binnen de school (zoals het vaststellen van de toetsmomenten, observaties en het organiseren van groepsbesprekingen).
3. Schept voorwaarden voor effectief leesonderwijs:
 - reserveert tijd en schept gelegenheid voor de collega's om effectief leesonderwijs te (her)ontwerpen en te realiseren: tijd op het rooster, tijd om voor te bereiden en te ontwerpen, tijd om gegevens te verzamelen en te analyseren, tijd om gesprekken te voeren, et cetera;
 - faciliteert een aantrekkelijke schoolbibliotheek en leesactiviteiten (zoals bijvoorbeeld de kinderboekenweek, een voorleeswedstrijd of een schrijver op school);
 - positioneert de leesdeskundige(n) door de leesdeskundige(n) te faciliteren en die verantwoordelijkheden en vertrouwen te geven;
 - geeft leraren vertrouwen en eigenaarschap door hun kwaliteiten en talenten in te zetten, door leraren bijvoorbeeld (samen) lessen te laten ontwerpen en collegiale coaching te faciliteren;
4. Ondersteunt de leesdeskundige(n) en de leraren door mee te denken, te faciliteren en het geven van professionalisering als dat nodig is;
- bevordert een professionele cultuur waarin de collegiale dialoog over effectief leesonderwijs wordt gevoerd, de leesprestaties van de leerlingen en de leesomgeving worden besproken en feedback wordt gegeven en ontvangen.
4. Monitort de kwaliteitscyclus en gaat met de leesdeskundige(n) (en leraren) in gesprek over de verzamelde gegevens (leerlinggegevens, leraargegevens en gegevens over de leesomgeving), over de stand van zaken, over (nieuwe) doelen, interventies en de voorwaarden die nodig zijn om de doelen te behalen (zoals ondersteuning bij differentiatie, professionalisering of een aantrekkelijk boekenaanbod).
5. Betreft, samen met de leesdeskundige(n) en de leraren de ouders bij het leesonderwijs en de leesontwikkeling van de leerlingen door bijvoorbeeld:
 - samen met ouders te bespreken hoe zij thuis de leesontwikkeling van hun kind(eren) kunnen stimuleren door bijvoorbeeld thuis voor te lezen (in de eigen taal), het bezoeken van een bibliotheek en boekenwinkels, zelf veel te lezen, het hebben van een rijke boekencollectie en te praten over boeken;
 - ouders uit te nodigen voor thema-avonden over lezen, voor een tentoonstelling waarin de leerlingen hun werk presenteren over hun opgedane kennis of ouders te betrekken bij excursies naar bijvoorbeeld de bibliotheek of het kinderboekenmuseum;
 - ouders te informeren over de VoorleesExpress.

Kwaliteitskaart Bestuur

De rol van het bestuur

Besturen die bijdragen aan effectief leesonderwijs waarborgen en stimuleren de kwaliteit van het leesonderwijs. Dit doen besturen door het leesonderwijs binnen de stichting /organisatie te prioriteren, ambities ten aanzien van de leesprestaties van de leerlingen te formuleren, voorwaarden te scheppen, te monitoren en verantwoordelijkheid, ruimte, steun en vertrouwen aan de scholen te geven.

Het bestuur draagt bij aan effectief leesonderwijs door zich te richten op de volgende samenhangende activiteiten:

Het bestuur:

1. **Prioriteert** effectief leesonderwijs binnen de stichting/organisatie en formuleert ambities ten aanzien van de leesprestaties van de leerlingen.
2. **Schept voorwaarden** voor effectief leesonderwijs:
 - faciliteert middelen en professionalisering door bijvoorbeeld expertise tussen de scholen uit te laten wisselen, het oprichten van professionele leergemeenschappen, een schoolacademie of door samen te werken met kennisinstututen;
 - geeft verantwoordelijkheid aan de schoolleiders, biedt ruimte, geeft steun, vertrouwen, inspireert en denkt mee.

3. **Stimuleert** effectief leesonderwijs binnen de stichting/organisatie door met de schoolleider in gesprek te gaan over:

het **schoolspecifieke** leesbeleid:

- een gedeelde visie op effectief leesonderwijs, waaronder een doorgaand curriculum, effectieve didactiek, toetsing en een visie op differentiatie;
- ambities en doelen voor de leesprestaties van de leerlingen, het pedagogisch didactisch handelen van de leraren en de leesomgeving;
- plannen en activiteiten om het leesonderwijs te verbeteren;
- belegde verantwoordelijkheden binnen de school.

de **kwaliteitscyclus** waarin:

- doelen worden vastgesteld voor de leerlingen (de leesprestaties), de leraren (het pedagogisch didactisch handelen) en de school (voorwaarden voor effectief leesonderwijs);
- de interventies worden bepaald om het leesonderwijs te optimaliseren;
- de interventies worden uitgevoerd, gemonitord en als dat nodig is tussentijds bijgesteld.

een open **professionele cultuur** waarin samengewerkt wordt, waarin de collegiale dialoog over effectief leesonderwijs wordt gevoerd, de leesprestaties van de leerlingen en de leesomgeving wordt besproken en feedback wordt gegeven en ontvangen.

de **ouderbetrokkenheid**, de manier waarop de school de ouders bij de leesontwikkeling van hun kind(eren) en het leesonderwijs betreft.

Kennistafel Effectief Leesonderwijs

Auteur: dr. Mirjam Snel i.s.m. leden van de Kennistafel Effectief Leesonderwijs

Vormgeving: Buro Ik

Foto's: Fotografie: Wilbert van Woensel, Jurgen Moorloch en Petja Buitendijk

Druk: Drukproef

Januari 2023

www.platformsamenvoerzoeken.nl/samenwerkingsrelatie/kennistafel-effectief-leesonderwijs

